

Assignatura: ETNOLOGIA REGIONAL. ESTUDIS MONOGRÀFICS. Etnologia dels pobles indígenes de les terres baixes d'Amèrica del Sud

Codi: 28691

Professora: Montserrat Ventura (Gr.1)

Cicle: Segon

Semestre: Primer

Nº Crèdits: 6

Tipus: OP

Horari de classe:	Gr 1	Dt-Dj	11:30-13.00
	TI	Sortides	

Despatx: B9-137

Telèfon: 93 581 11 43

E-mail: Montserrat.Ventura@uab.cat

Descripció

Identificar àrees geogràfiques com a àrees culturals és sempre controvertit. Malgrat tot, l'etnologia de les terres baixes d'Amèrica del sud ha generat un conjunt de temes i de debats teòrics que li confereixen una unitat d'anàlisi particularment interessant per a l'antropologia en general. A l'Amèrica del Sud, la tradició hispànica s'ha centrat des del primer moment en el món andí, tot deixant de banda l'indi "salvatge", per al qual la colonització ha estat molt més inconstant i tardana, i que ha estat en canvi punt de referència d'altres tradicions. Al llarg de la història, les imatges que l'indi selvàtic ha suscitat han seguit dos conceptes: el del "bon salvatge" i el de l'home agressiu per natura, sense llei, ratllant l'animalitat; en qualsevol dels casos però, proper a la natura. De la mateixa manera, els temes clàssics generats per l'etnologia de l'àrea han girat entorn de la "naturalitat" de l'indi salvatge, al qual sovint s'ha negat la capacitat de creació cultural.

A partir d'exemples etnogràfics concrets i dels textos programàtics de les diferents orientacions teòriques, farem un repàs dels temes a partir dels quals s'ha desenvolupat l'etnologia de les terres baixes d'Amèrica del Sud, temes que segueixen essent claus per a l'antropologia general i per la comprensió de la humanitat.

Objectius

Simultàniament a la introducció en una àrea de tradició etnogràfica com l'Amazònia, i més extensament, les terres baixes d'Amèrica del Sud, l'estudiant adquirirà el coneixement bàsic sobre els debats més específics que l'etnologia d'aquesta àrea ha generat en els grans temes antropològics en què s'ha centrat.

Temari

0. Temes introductoris: història, classificacions culturals, llengües.
1. Primitivisme i essencialisme a l'Amazònia: la imatge de l'indi selvàtic.
2. Antropologia de la natura: ecologia, economia i simbolisme.
3. Societat i relacions amb l'alteritat: guerra, canibalisme, política i xamanisme.
4. Indígenes en un món *global*: moviments polítics, cooperació internacional i turisme.

Avaluació

L'avaluació es realitzarà a partir d'un treball global (80% de la nota) i d'un comentari resultat de l'activitat proposada en el marc de les TI (20%), a lliurar el dia de l'examen.

Tutories Integrades

En el període en què s'imparteix l'assignatura, diverses institucions acadèmiques i socials reflexionen sobre la situació actual dels pobles indígenes, sobre els seus drets, sobre les seves relacions amb la natura, sobre la seva lluita pel territori. Les sortides que s'organitzen en el marc de les Tutories Integrades consistiran a assistir en almenys una d'aquestes Jornades. Són Jornades obertes i gratuïtes on els ponents són especialistes que des de la història, el dret, l'antropologia, l'arqueologia, l'ecologia, l'economia o la cooperació al desenvolupament reflexionen sobre els temes més actuals i rellevants dels pobles indígenes. Els primers dies de classe s'informarà amb més detall de l'oferta programada.

La reflexió que es desprengui d'aquestes jornades s'haurà d'incorporar en el treball global de l'assignatura.

Treball de curs. Assaig sobre un tema

Partint dels temes treballats a l'aula, de les lectures proposades en els dossiers, de la reflexió a partir de les jornades i de la bibliografia citada i altra de complementària si escau, fes un assaig sobre un dels temes següents:

1. Descriu la imatge de l'indi amazònic a través de la història. Busca'n exemples en obres literàries, històriques, pedagògiques, de difusió, premsa, etc. i fes-ne una anàlisi tenint en compte els textos comentats en els diferents blocs temàtics i els temes treballats a l'aula.
2. Els pobles amazònics: han viscut sempre en petites unitats aïllades? raona la resposta a partir dels estudis arqueològics, etnohistòrics i etnogràfics. Relaciona-ho amb la imatge contemporània d'aquestes societats i amb les escoles de pensament que han contribuït a generar-la.
3. Quines explicacions sobre el funcionament econòmic de les societats amazòniques han contribuït a la naturalització de l'indi? Descriu les aportacions dels autors que han generat debat entorn d'aquest aspecte i fes-ne un comentari personal.
4. És possible separar camps de coneixement quan parlem de societats indígenes? En d'altres paraules: podem entendre la societat sense entendre la cosmologia o les formes d'obtenció dels aliments, per exemple? Raona la resposta resseguint les interpretacions donades a l'aula sobre temes com les relacions amb la natura, el xamanisme, les cosmologies o la política. Posa'n exemples.
5. Com ha afectat l'organització dels moviments ètnics en la seva pròpia continuïtat? Recull informació sobre l'evolució d'aquests moviments, èxits i fracassos relatius, relació amb els Estats Nacionals, la cooperació internacional o el turisme i nivells d'acceptació en les pròpies societats, així com de contribució a la seva pròpia supervivència ètnica.

El treball ha de ser sintètic i en cap cas excedir les deu pàgines. És important que inclogui reflexions fruit de tots els blocs temàtics treballats al llarg del curs i dels textos dels dossiers associats a cada bloc. És fonamental citar correctament els autors referits en el text i recollir correctament tota la bibliografia al final. Si cites una pàgina web, és important anotar el dia de

consulta i l'autor o institució que l'elabora. Evita les tintes de colors i els relligats plastificats. La data límit de lliurament és el dia oficial de l'examen.

Bibliografia de referència

- ALBERT, B. & A. R. RAMOS (ORG)
2000 *Pacificando o Branco. Cosmologias do contato no Norte-Amazônico*, Sao Paulo: Editores UNESP.
- BERGMAN, R.
1990(1980) *Economia Amazônica* Lima:CAAP.
- CARNEIRO DA CUNHA, M.
1986 *Antropologia do Brasil*, Sao Paulo:editora brasiliense.
- CHAGNON, N.A.
1977 *Yanomamo, The Fierce People*, N.Y.:Holt, Rinehart and winston.
- CHAUMEIL, J.-P.
1983 *Voir, savoir, pouvoir. Le chamanisme chez les Yagua du Nord-Est péruvien*, Paris: Ed. de l'E.H.E.S.S.
- CLASTRES, P.
1986(1972) *Crónica de los indios Guayaquis*, Barcelona:Alta Fulla.
- 1981(1980) *Investigaciones en antropología política*, Barcelona:Gedisa.
- CORREA, F.(ed)
(?) *La selva humanizada. Ecología alternativa en el trópico húmedo colombiano*, Bogotá: instituto Colombiano de Antropología / Fondo FEN de Colombia / Fondo Editorial CEREC.
- DESCOLA, Ph.
1986 *La nature domestique: symbolisme et praxis dans l'écologie des Achuar*, Paris: Fondation Singer-Polignac / Editions de la Maison des Sciences de l'Homme. Trad: *La selva culta*, Quito: IFEA/ Abya-Ya1a.
- 1993 *Les lances du crepuscule. Relations Jivaros, Haute-Amazonie*, Paris:Plon.
- DIAZ MADERUELO, Rafael
1986 *Los Indios de Brasil*, Madrid: Alhambra.
- ERIKSON, Ph.
1996 *La griffe des Aïeux. Marquage du corps et démarquages ethniques chez les Matis d'Amazonie*, Paris: Éd. Peeters.
- GROSS, D.R. (ed.)
1973 *Peoples and Cultures of Native South America*, N.Y.:Doubleday;The Natural History Press.
- HAMES, R.B. & VICKERS, W.T.(eds.) .
1983 *Adaptive Responses of Native Amazonians*, N.Y.:Academic Press.
- KENSINGER, K.M. (ed)
1984 *Marriage Practices in Lowland South America*, Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- L'HOMME, Avri1-Décembre 1993 *La remontée de l'Amazone. Anthropologie et Histoire des Sociétés Amazoniennes*, num.126-128.
- LATHRAP, D.W.
1970 *The Upper Amazon*, London: Thames and Hudson.
- LEVI-STRAUSS, C.
1955 *Tristes Tropiques*, Paris:Plon. Trad: 1969 *Tristos Tròpics*, Barcelona:Anagrama.
- 1985 *La potière Jalouse*, Paris:Plon. Trad: 1986 *La alfarera celosa*, Barcelona, Buenos Aires:Paidós.
- LIZOT, J.
1979(1976) *El círculo de los fuegos*, Caracas:Monte Avila editores.
- 1984 *Les Yanomami centraux*, Paris: EHESS, Cahiers de l'Homme.
- McCALLUM, C.
2001 *Gender and Sociality in Amazonia. How real People are Made*, Oxford & New York: Berg.

- MEGGERS, B.
1971 *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise*, Chicago: Aldine. Trad: 1984 *Amazonía. Un paraíso ilusorio*, Mexico: Siglo XXI.
- METRAUX, A.
1967 *Réligions et magies indiennes d'Amérique du Sud*, Paris: Gallimard.
- MORÁN, E.
1993 *La ecología humana de los pueblos de la Amazonía*, México: FCE.
- REICHEL-DOLMATOFF, G.
1968 *Desana. Simbolismo de los indios Tukano del Vaupés*, Bogotá: Universidad de los Andes.
- 1978(1975) *El chamán y el jaguar*, Mexico: Siglo XXI.
- RENARD-CASEVITZ, F.-M., SAIGNES, Th. TAYLOR, A.C.
1986 *L'Inca, l'espagnol et les sauvages*, Paris: Recherches sur les civilisations. Trad: 1988 *Al este de los Andes*, Quito: Abya-Yala.
- RIVIERE, P.
1984 *Individual and Society in Guiana. A comparative Study of social organization*, N.Y., Cambridge U.P.
- SANTOS, F.
1992? *Etnohistoria de la Alta Amazonía, siglos XV-XVIII*, Quito: Abya-Yala, col. 500 Años.
- SANTOS, F. (COMP)
1996 *Globalización y cambio en la Amazonía indígena*, Quito: Abya-Yala.
- STEWART, J. (ed)
1948 *Handbook of South American Indians*, Washington D.C.: Smithsonian Institution.
- SURRALLÉS, A. y P. GARCÍA HIERRO (eds)
2004 *Tierra adentro. Territorio indígena y percepción del entorno*, Copenhagen: IWGIA.
- VIVEIROS DE CASTRO, E.
1993 *From the Enemy's Point of View. Humanity and Divinity in an Amazonian Society*, Chicago & London: The University of Chicago Press.

Lectures per blocs temàtics (dossiers)

ÍNDIX PRIMER BLOC TEMÀTIC

(0). Temes introductoris i (1) Primitivisme i essencialisme a l'Amazònia

1. SLATER, C.
1998 "La Amazonía como relato edénico", *Antropología*, 14, marzo, pp. 23-43
2. TAYLOR, A.C.
1994 "Una categoría irreductible en el conjunto de las naciones indígenas: los jívaro en las representaciones occidentales" in Muratorio, B. (comp) *Imágenes e imagineros. Representaciones de los indígenas ecuatorianos, siglos XIX y XX*, Quito: FLACSO, sede Ecuador, pp.75-107.
3. LÉVI-STRAUSS, C.
1980 (1958) "La noción de arcaísmo en etnología", *Antropología estructural*, Buenos Aires: Edudeba, pp.91-107
4. SANTOS, F.
1990 "Redes de intercambio y comercio indígena antes y después de la conquista", "Modalidades de contacto entre el imperio incaico y las sociedades indígenas del piedemonte andino" i "La sublevación mesiánica y anticolonial de Juan Santos Atahualpa. 1742-1752", *Etnohistoria de la alta Amazonía. Siglos XV-XVIII*, Quito: Abya-Yala, pp.16-30, 32-56 i 237-258.

5. WHITEHEAD, N.L.

1991 "Los señores de Epuremei. Un examen de la transformación del comercio y la política indígenas en el Amazonas y Orinoco. 1492-1800" in AADD *Etnohistoria del Amazonas*, Quito: Abya-Yala, pp.255-263.

6. RUIZ-PEINADO ALONSO, José Luis

2002 "Mocambos del río trombetas" in R. Piqué y M. Ventura (eds) *América Latina, Historia y sociedad. Una visión interdisciplinar. Cinco años de Aula Oberta en la UAB*, Barcelona: ICCI / UAB, pp.417-427

.

7. SANTOS, F.

1996 "Hacia una antropología de lo contemporáneo en la Amazonía indígena" in F. Santos (comp) *Globalización y cambio en la Amazonía indígena*, Vol. I, Quito: Abya-Yala, pp.7-43.

8. URBAN, G.

1993 "A historia da cultura brasileira segundo as línguas nativas" in Viveiros de Castro, E. & M. Carneiro da Cunha (org) *Amazônia. Etnologia e História indígena*, Sao Paulo: Núcleo de História Indígena e do Indigenismo da USP: FAPESP, pp.87-102.

9. QUEIXALÓS, Francesc

2002 "¿Por qué nos interesan las lenguas de la Amazonía?", in R. Piqué y M. Ventura (eds) *América Latina, Historia y sociedad. Una visión interdisciplinar. Cinco años de Aula Oberta en la UAB*, Barcelona: ICCI / UAB, pp.411-416.

Bibliografia complementària a consultar

11. FIEDEL, S.J.

1996 "Adaptación arcaica en América central y del sur", "La agricultura temprana en la Amazonía" i "Tradiciones cerámicas de las cuencas del orinoco y del Amazonas", *Prehistoria de América*, Barcelona: Crítica, pp.184-189 i 224-232.

12. MEGGERS, B.

1989 (1976) "Adaptación aborígen a la varzea", *Amazonia. Un paraíso ilusorio*, México, etc.: Siglo XXI, pp.178-216.

12. GARCÍA JORDÁN, P.

1994 "La misión del Putumayo (1912-1921). Religión, política y diplomacia ante la explotación indígena" in García Jordán *et al.* (comp) *Memòria, creació i història: lluitar contra l'oblit*, Barcelona: Publicacions de la U. de Barcelona, pp.255-272.

ÍNDIX SEGON BLOC TEMÀTIC

(2) Antropologia de la natura: ecologia, economia i simbolisme

1. BERLIN, Brent.

1979 "Bases empíricas de la cosmología botánica Aguaruna" in A. Chirif (comp) *Etnicidad y ecología*, Lima: CIPA, pp.15-26.

2. CARNEIRO, Robert.L.

1979 "El cultivo de roza y quema entre los Amahuaca del este del Perú" in A. Chirif (comp) *Etnicidad y ecología*, Lima: CIPA, pp. 27-40.

3. GROSS, Daniel R.

1980? (1975) "Consumo proteínico y desarrollo cultural en la cuenca amazónica", *Amazonia Peruana*, Vol. III, nº6, pp.59-90.

4. BECKERMAN, Stephen
1980? (1979) "La abundancia de proteínas en la Amazonía: una respuesta a gross", *Amazonia Peruana*, Vol. III, nº6, pp.91-126.
5. BERGMAN, Roland
1990 "La riqueza primitiva" (Introducción) i "La afluencia simplificada" (cap. VIII) in *Economía amazónica*, Lima: CAAAP, pp. 15-18 i 161-169.
6. DESCOLA, Philippe
1987 (1986) "Las categorías de la práctica" (cap.8), "Los criterios del buen vivir" (cap.9) i "Conclusión", *La selva culta. Simbolismo y praxis en la ecología de los Achuar*, Quito: Abya-Yala, pp.385-412, 415-432 i 433-441.
7. REICHEL-DOLMATOFF, Gerardo
1991 "Algunos conceptos de los indios Desana del Vaupés sobre manejo ecológico" in F. Correa (ed) *La selva humanizada*, Bogotá: Instituto Colombiano de Antropología, pp.35-41.
8. BALÉE, William
1989 "La cultura dels boscos de l'Amazònia", trad. d'Irene Ramírez (UAB 1995) de l'original "The Culture of Amazonian Forests" in D.A. Posey and W. Balée (eds) *Resource Management in Amazonia: indigenous and folk strategies*, Bronx, N.Y.: The new york Botanical Garden, pp. 1-21.
9. ANDERSON, Anthony y Darrell A. POSEY
1989 "Reforestación indígena" in AADD *Los guardianes de la tierra. Los indígenas y su relación con el medio ambiente*, Quito: Abya-Yala, pp.51-62.
10. DESCOLA, Philippe
2004 (1997) "Las cosmologías indígenas de la Amazonía" in A. Surrallés y P. García Hierro (eds) *Tierra adentro. Territorio indígena y percepción del entorno*, Copenhagen: IWGIA, pp.25-35.

Bibliografia complementària a consultar

11. MORAN, Emilio F.
1993 (1990) "El hombre y el ambiente: una relación compleja" (Introducción) i "Del trópico húmedo a la Amazonía" (Cap. V), *La ecología humana de los pueblos de la Amazonía*, México: FCE, pp.15-26 i 105-135.
12. Sahlins, Marshall
1977 (1972) "La sociedad opulenta primitiva", *Economía de la edad de piedra*, Madrid: Akal, pp. 13-53.

ÍNDIX TERCER BLOC TEMÀTIC (3) Societat i relacions amb l'alteritat: guerra, canibalisme, política i xamanisme

1. TAYLOR, Anne Christine

1989? “L’art de la réduction. La guerre et les mécanismes de la différentiation tribale dans la culture jivaro”, *Journal de la Société des Américanistes*, 71, pp.159-189.

2. FAUSTO, Carlos

2000 “Mundos de paz e violência”, in Brito, Joaquim Pais de (coord.) *Os índios, nós*, Lisboa: Museu Nacional de Etnologia, pp.102-112.

3. VILAÇA, Aparecida

2000 “Notas sobre a prática do canibalismo entre os wari (Ronônia, Brasil)”, in Brito, Joaquim Pais de (coord.) *Os índios, nós*, Lisboa: Museu Nacional de Etnologia, pp.226-230.

4. CLASTRES, Pierre

1978 (1962) “Intercambio y poder:: filosofía del liderazgo indígena”, *La sociedad contra el Estado*, Caracas: Monte Ávila Editores, pp.26-44.

5. CHAUMEIL, Jean-Pierre

1993 “Del proyectil al virus. El complejo de dardos mágicos en el chamanismo del oeste amazónico” in Pinzón, C. et al. (eds) *Cultura y salud en la construcción de las Américas*, Bogotá: Instituto Colombiano de Cultura, pp.261-277.

6. CHAUMEIL, Jean-Pierre

1992 “La vida larga. Inmortalidad y ancestralidad en la Amazonía” in Cipolletti, M.S., E.J. Langdon (coords) *La muerte y el más allá en las culturas indígenas latinoamericanas*, Quito: Abya-Yala, pp.113-123.

7. MÉTRAUX, Alfred

1973 (1967) “El chamán en las civilizaciones indígenas de las Guayanas y de la Amazonía”, *Religión y magias indígenas de América del Sur*, Madrid: Aguilar, pp.69-89.

8. REICHEL-DOLMATOFF, Gerardo

1981 “Algunos conceptos de geografía chamanística de los Indios Desana de Colombia” in AADD Contribuições à antropologia em homenagem ao Professor Egon Schaden, Sao Paulo: Universidade de Sao Paulo, pp.255-270.

9. HARNER, M.

1976 “Temas comunes en las experiencias con yagé de los indios de Sudamérica” in Harner, M. (ed) *Alucinógenos y chamanismo*, Madrid: Labor, pp.165-186.

10. GUTIÉRREZ ESTÉVEZ, Manuel

2005 “Cuatro rasgos de la civilización amerindia”, in L. Mameli y E. Muntañola (eds) *América latina, realidades diversas. Aula Oberta 2001-2005*, Barcelona: UAB / Casa Amèrica Catalunya, pp.371-383.

ÍNDIX QUART BLOC TEMÀTIC

(4) Indígenes en un món global: moviments polítics, cooperació internacional i turisme

1. DESCOLA, Philippe

1988 “Etnicidad y desarrollo económico. El caso de la federación de Centros Shuar, in AADD *Indianidad, etnocidio e indigenismo en América Latina*, México: III / CEMCA, pp.297-317.

2. CARNEIRO DA CUNHA, Manuela

1990 "El concepto de derecho consuetudinario y los derechos indígenas en la nueva constitución del Brasil, in Stevenhagen, R. & D. Iturralde (eds) *Entre la Ley y la costumbre. El derecho consuetudinario en América Latina*, México: III, pp.299-313.

3. BROWN, Michael F.

1993 "Facing the State, Facing the World: Amazonia's Native Leaders and the New politics of Identity", *L'Homme* 126-128, XXXIII (2-4), pp.307-326.

4. AMODIO, Emmanuele

1994 "La selva de papel", *Arinsana*, 15, Caracas, pp.39-57.

5. NONIGO SESEN, Hapiom

1994 "Los derechos colectivos de los pueblos indígenas amazónicos", *Arinsana*, 15, Caracas, pp.89-96.

6. GRUESO, L., ROSERO, C. y ESCOBAR, A.

1997 "El proceso organizativo de comunidades negras en Colombia", *Ecología política*, nº 14, pp.47-64.

7. ÁLVAREZ, Cristina

2002 "Organización indígena y proyectos de salud: una experiencia de cooperación con el pueblo indígena Sateré-Mawé de la Amazonía brasileña", in R. Piqué y M. Ventura (eds) *América Latina, Historia y sociedad. Una visión interdisciplinar. Cinco años de Aula Oberta en la UAB*, Barcelona: ICCI / UAB, pp. 359-371.

8. VIOLA, Andreu

2002 "La otra cara de El Dorado. Límites y paradojas de los programas de colonización del trópico de Cochabamba (Bolivia), in R. Piqué y M. Ventura (eds) *América Latina, Historia y sociedad. Una visión interdisciplinar. Cinco años de Aula Oberta en la UAB*, Barcelona: ICCI / UAB, pp.341-356.

9. TURNER, Terence

1996 "El desafío de las imágenes. La apropiación Kayapó del vídeo", in F. Santos Granero (comp) *Globalización y cambio en la amazonía indígena*, Vol.I, Quito: Abya-Yala, pp.397-438.

10. CALAVIA, Óscar

2003 "Un siglo imprevisto", *Revista de Occidente* nº269, Octubre.